

Problémy pravice, problémy ODS

„Catch-allism“ je podmínkou modernizace

MICHAL KLÍMA*

**Abstract: Problems of the Right. Problems of the ODS.
„Catch-allism“ as a Condition for the Party's Modernization**

The article analyzes the reasons for two key defeats of the ODS (Civic Democratic Party) in the elections to the Chamber of Deputies in 1998 and 2002. It is proved that the ODS was not a modern right-wing political party at least up to the 2002 election year. For this reason it did not efficiently cover the wide center-right segment of the political spectrum. Public opinion surveys demonstrated that there was a long-term right-wing orientation and a strong center in the Czech Republic. Nevertheless, the ODS did not respond to the demands of the center-right segment by a corresponding offer. The modernization of the ODS presupposes an overall change of its strategy, which would include not only a conception of people's capitalism but also a whole complex of changes: a more amicable approach to the European Union, to ecological problems, and to social issues. In addition, the party should take a firm stance against non-transparent clientelism and corruption and strengthen pluralism inside the party.

Keywords: Czech Republic, political parties, Civic Democratic Party.

Dle mého názoru politologie nemůže být pravicová ani levicová. Pokud by tomu tak bylo, pak by opustila úroveň akademické diskuse a stala se služkou stranických čili partikulárních zájmů. To ale neznamená, že konkrétní politika nenabízí více či méně pravicové nebo levicové návody, jak řešit společenské spory. Také to neznamená, že by „dobrá“ politologická teorie neměla být východiskem pro politická rozhodnutí. Právě naopak. Mohla by napomáhat ke kritické sebereflexi jednotlivých významných hráčů na politické scéně a v té či oné míře přispívat k celkové kvalitě hry, k formování moderních stran pravého a levého středu.

Maje toto na mysli, považuji za vhodné vést na stránkách odborného politologického časopisu diskusi o modernizaci politických stran v prostoru České republiky. V jisté míře tak navazuji na diskusi o problémech pravice a především ODS, kterou již započal pravicově zaměřený časopis *Revue Politika*. Vedl mě k tomu především fakt, že některé axiomy, jež se předkládají za dané, neodpovídají zcela skutečnosti, překrucují ji a vedou k nepřesným závěrům.

* Autor působí na Katedře politologie Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Poštovní adresa: Katedra politologie FMV VŠE, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3; e-mail: michal.klima@seznam.cz.

Americký futurolog Alvin Toffler varuje nejen politiky před falešným skupinovým konsenzem, jenž straní jednomu politickému proudu. Přitom zdůrazňuje, že ještě důležitější, než zpochybňování toho, čemu většina věří, je zpochybňování předpokladů.¹ A to je to, oč tu běží.

Rozsah této stručné analýzy si klade za cíl nastínění či vyjevení podstatných stránek problému neúspěchu pravice v Česku, který je zřejmý zvláště po roce 1998. Tato stať si ale nečiní ambice provést detailnější analýzu všech jevů. Je příspěvkem do širší akademické diskuse.

Chybné předpoklady a následně i závěry

Pravděpodobně to bude v roce 2006 právě osm let, kdy největší pravicová strana zůstala stát za branami vlády a ocitla se v dlouhodobé opozici. Jestliže krize pravicové scény nemá trvat i další funkční období, je záhodno ptát se po jejích příčinách.

Významným pokusem v tomto směru se staly dva články Bohumila Pečinky, jež byly publikovány v časopise *Revue Politika* na přelomu let 2003/2004. S některými tezemi B. Pečinky lze souhlasit. Týká se to jeho tvrzení, že „sociální stát jako produkt poválečného optimismu v Evropě je vlivem demografických a jiných změn v krizi“ (Pečinka 2004: 6). Zajímavá je i teoreticko-pragmatická nabídka modelu lidového kapitalismu, který by měl zajistit vítězství pravice v příštích volbách.

Ovšem jako kontroverzní a spíše zavádějící se jeví ústřední teze, že po volbách v roce 2002 došlo ke vzniku „společenské smlouvy mezi vítěznou voličskou většinou a vládnoucími politiky“, jejímž základem je „rovnice, v níž se politická podpora poskytuje výměnou za udržování neudržitelného sociálního státu.“ Tento jev je pak nazýván „klientský socialismus“ a vztahy v něm jako „Pečinkovo paradigma“.

Z tohoto jakéhosi nevyvratitelného axiomu se dovozuje, že tu máme „špidlovský klientský socialismus“, který prý „stále akceptuje většina společnosti“ (Pečinka 2003: 11), čili že „poměr mezi klienty a neklienty se nemění“ (Tošovský 2004: 5). Mezi hlavní klienty se pak řadí především nezaměstnaní a státní zaměstnanci. Stačí prý přetáhnout klienty nabídkou modelu lidového kapitalismu a pravice zvítězí.

1. Žádná levicová většina ve společnosti nebyla a není

Základní chybné východisko celého konceptu spočívá v tom, že se tvrdí to, co neexistuje. V Česku totiž nebyla a dále není žádná jasná většina, která by podporovala levice. Dlouhodobé výzkumy totiž potvrzují, že stále převládá pravicová orientace a silný střed. Dle šetření Centra pro výzkum veřejného mínění vyplývá, že sebeřazení voličů na sedmibodové škále levice – pravice je v posledních deseti letech stabilní. S drobnými odchylkami platí, že nejvíce příznivců má pravice s 35 %, pak následuje politický střed s 30 % a nejhůře je na tom levice s 20 %.²

Víceméně stejné rozložení na pravolevé škále, příznivé pro strany pravého středu, bylo i v době obou porážek ODS ve sněmovních volbách v roce 1998 a 2002. Jistě samo sebeřazení občanů je subjektivního rázu a může tak docházet k dílčím posunům v tom či onom směru od reality. Ale nelze tvrdit zcela opak: že občané, kteří se většinou řadí do pravého středu, ve skutečnosti nevědí, že jsou příznivci levice.³ Ostatně podobný jev, kdy se částečně rozchází

deklarovaná stranicko-politická orientace s hodnotovým řazením ve výzkumech veřejného mínění, se vyskytuje i v zemích západní Evropy (srov. Matějů, Vlachová et al. 2000: 261–300; Hloušek, Kopeček 2004: 98).

Je proto v rozporu se skutečností tvrzení, že většina voličů je nakažena levicovým virem pečovatelského státu a že s tím lze těžko hnout. Naopak realita je úplně jiná: stále více občanů nevolí nebo neví, koho volit. Hlasy v podstatě leží na zemi, stačí je zdvihnout.

Chybné východisko o levicové většině ve společnosti vyplývá z vážných metodologických nedostatků. Zaprvé se vůbec nezkoumá, kdo je oněch 42 % občanů, kteří se neúčastnili voleb. Zadruhé, nelze řadit bývalé příznivce Čtyřkoalice (stoupence „čistého“ středu a pravého středu), jakož i přeběhlíky od ODS, mezi jasné příznivce levice anebo je dokonce přímo vměstnat do škatulky zastánců jakéhosi „špidlovského klientského socialismu“.

A zatřetí, za nejvážnější chybu lze považovat absolutizaci ekonomicko-determinujícího přístupu, tedy že jisté sociální skupiny jsou automaticky levicové, protože jsou státními zaměstnanci, nebo jsou závislí na státních dávkách. Tak trochu to připomíná třídní přístup, kde základna určovala nadstavbu a kde se vydělovaly pokrokové a zpátečnické sociální skupiny. Ekonomické zájmy ovlivňují volební chování, o tom není pochyb, ale nemůže jít o jediný faktor. Volební rozhodování je výsledkem rozmanitých, někdy i protichůdných motivací. V moderní postprůmyslové společnosti jsou volebně nejméně úspěšnější jen ty strany, které zastávají víceméně univerzální „catch-all“ orientaci (Klíma 2003: 45–57). V měnicích se podmínkách tomu nemůže být jinak. Voliči se totiž stále více individualizují, jsou méně závislí na ideologiích a politických stranách. Necítí se být voliči pouze jediné strany. Svůj hlas přidělují podmíněně té či oné straně v závislosti na jejím výkonu. Proto řadit asi půl milionu státních zaměstnanců mezi předem jisté příznivce levice neodpovídá realitě. Voličstvo je čím dál více flexibilní. Levicové a pravicové škatulky jsou dnes podstatně jiné než před 100 lety, jsou mnohem propustnější.

2. Většinová pravicová poptávka v rozporu s nabídkou stran pravého středu

Z výše uvedeného vyplývá, že v české společnosti nastal rozpor mezi většinovou pravicovou poptávkou a špatnou nabídkou stran pravého středu. Dokonce i povolební materiál samotné ODS hodnotí vlastní volební kampaň před sněmovními volbami v roce 2002 jako „nedostatečnou atraktivní nabídku“. A dále uvádí, že ODS nedokázala „pojmenovat výsledný produkt, který by byl alternativou k termínu „moderní sociální stát““ a nedokázala dát projektu témat dekády „smysluplný závěr...“, který by jednotlivá témata spojil do srozumitelného programu“.⁴

Nelze proto vinit občany, že jsou „mentálně zaostalí“, když nepochopili pravicovou nabídku. Naopak logický závěr zní: je něco v nepořádku v hlavních stranách pravice, především pak v ODS. Vztah je proto třeba obrátit. Víník volebních porážek není lid, ale ODS, která se částečně odcizila a stala se nevolitelnou i pro nezanedbatelnou část voličů pravého středu. Čili v nadneseném slova smyslu, nikoliv část voličů pravého středu zradila ODS, ale ODS opustila je.

3. ODS vyklidila politický střed

Ukažme si to na několika údajích, jež zveřejnily dva instituty pro výzkum veřejného mínění, CVVM a STEM. Když se podíváme na sebeřazení voličů na škále levice – pravice podle stranických preferencí z období těsně před sněmovními volbami v roce 2002, je na první pohled zarážející, že ODS jako pravicová strana téměř zcela vyklidila politický střed. Z pozice středu by ji volilo zanedbatelných 12 % voličů. Naopak ve středu politického spektra kralovala ČSSD se 40 % příznivců. Také Koalice KDU-ČSL a US-DEU zaznamenala mezi stoupenci středu výraznou podporu 29 %. Koalice dokonce měla i více stoupenců v pravém středu než ODS (Koalice 39 %, ODS 34 %). ODS pak jasně dominovala pouze mezi „čistými“ příznivci pravice, stejně jako na krajní pravici.⁵ Je přitom zřejmé, že parlamentní volby se vyhrávají v politickém středu, nikoliv na krajích politického spektra.

K tomu Josef Mlejnek dodává, že na základě sebeřazení voličů na škále levice-pravice vychází ODS ve srovnání s KSČM jako její „zrcadlový obraz!“ A pokračuje: „Neposune-li se ODS do středu, nebude-li se alespoň třetina jejího elektorátu hlásit ke středu, je dosti nepravděpodobné, že by ODS mohla zvítězit v parlamentních volbách“ (Mlejnek 2003: 205).

To, že ODS oslabila kontakt nejenom s politickým středem, ale vůbec s významnou částí společnosti, dokumentuje dle výzkumu CVVM i fakt nebývalé neoblíbenosti lídrů ODS v letech 1998–2002. Týkalo se to všech, tedy i jejího předsedy. Dnes se to může zdát neuvěřitelné, ale ještě do počátku roku 2003 Klaus patřil mezi politiky s nejmenší důvěrou občanů. Těsně před sněmovními volbami v roce 2002 výzkumy ukazovaly, že by ho za předsedu vlády nechtělo 65 % občanů. Horší výsledek zaznamenal už jen Grebeníček se 75 %. Naopak Grosse tehdy nechtělo jen 26 %, Buzkovou 29 % a Špidlu 43 % občanů.⁶

Podobně záporné postoje deklarovali občané vůči celé pětici nejznámějších politiků ODS – Klausovi, Langerovi, Benešové, Nečasovi a Zahradilovi. V jejich případě byla skupina nedůvěřujících vždy přibližně dvakrát větší než důvěřujících. Horší výsledky vykazovali už jen lídři KSČM.⁷

Jistě by šlo neoblíbenost svést na náročný a nepodbíživý program. Ale vždyť potenciální poptávka po vítězství pravicového středu byla zřejmá. Také obě víceméně pravicově orientovaná uskupení – ODS a Čtyřkoalice – naprosto dominovala. Ještě v březnu 2001 vedla žebříček stranických preferencí Čtyřkoalice s 25 %, následována druhou ODS s 20 %.⁸ Problém ale spočíval v tom, že původní příznivci rozpadající se Čtyřkoalice, kterých na počátku dle preferencí bylo dokonce 35 %, nakonec nepřešli k ODS. Za to, že se vypařil až 20procentní voličský potenciál pravého středu, nelze vinit ostatní. Část se rozhodla nevolit vůbec. Navíc ODS ztratila celou jednu čtvrtinu hlasů oproti volbám v roce 1998. Šlo téměř o půl milionu voličů. Z toho asi 150 tisíc přešlo k ČSSD.⁹

Dilema voličů spíše vlažného, ale většinového proudu na pravém středu vystihují slova herce, moderátora pořadu *Milionář* a bývalého poslance Vladimíra Čecha, který na otázku, zda je volič pravice nebo levice, odpověděl: „Mně je to vcelku jedno... Pravda je v tom, že v tomto státě došlo ke zmatení pojmů a strany, které samy sebe prohlašují za pravicové, nevykonávají pravicovou politiku... Samozřejmě mám vůči levici po těch letech totality nějakou genetickou ostražitost, ale k tomu, co se tu označuje jako pravicová politika, jsem ostražitý také. Takhle si totiž pravicovou politiku nepředstavuji.“¹⁰

Také při zjišťování a porovnávání „image parlamentních stran“ v letech 1998, 2000 a 2002 to nebyla ODS, ale ČSSD, která získala nejvíce preferenci u dotazu, která strana „umožní rozvoj střední vrstvy“.¹¹

Odcizení významné části voličů od ODS dokládá i výzkum CVVM z jara 2002. Při šetření, která z pěti parlamentních stran se „stará jen o získání moci“, dopadla nejhůře ODS se 70 %, následována ostatními stranami v rozmezí 56–61 % respondentů.¹²

S těmito údaji také koresponduje šetření CVVM z období února – dubna 2002, jež zjišťovalo, která strana je nejméně přijatelná pro voliče. Respondentům tehdy byla položena otázka: „Existuje strana, kterou byste za žádných okolností nevolil?“ Nejhůře dopadla KSČM, ale hned za ní se umístila ODS, teprve pak následovala SPR-RSČ. To odráží snížený voličský i koaliční potenciál ODS.¹³

Ke stejnému závěru dochází také Miroslav Mareš, který po sněmovních volbách v roce 2002 hodnotí ODS těmito slovy: „Vytvořila si stabilní voličské jádro, současně je však po komunistech nejvíce nepřijatelná pro ostatní voliče. Politický styl a antipatie vůči jejímu vedení... problematizovaly její koaliční potenciál“ (Mareš 2002: 142).

4. Komplex rozporů: nedostatečná kompetence

Skutečnost, že ODS v podstatě opustila politický střed, měla své konkrétní vyústění v jednotlivých segmentech politik. ODS totiž nereagovala vhodnou nabídkou na problémy, jež vyplývaly ze stavu jednotlivých rozporů či linií konfliktů ve společnosti (cleavages).¹⁴ Nepřicházela se široce přijatelnými recepty jak řešit hospodářské, sociální, politické a morální problémy. V tomto kontextu J. Mlejnek dochází po volbách v roce 2002 k následujícímu závěru: „Nové vedení ODS bude muset především nalézt místo v reálné struktuře cleavages současné české společnosti“ (Mlejnek 2003: 203).

Volebním porážkám v letech 1998 a 2002 předcházela zkušenost, že ODS v hospodářské politice není dostatečně kompetentní. Ukázalo se, že slova přirovnávající Česko ke středoevropskému tygru jsou ve skutečnosti jen propagandistickou bublinou. V letech 1997–1998 došlo nejdříve ke zpomalení ekonomického růstu a následně i k hospodářské recesi. ODS, v rozporu s vlastními liberálními hesly, udržovala „bankovní socialismus“, nepřistoupila k privatizacím některých velkých státních podniků; nezačala reformy ve zdravotnictví, penzijního systému a vysokoškolského sektoru; měla spoluodpovědnost za pády bank, tunelování a další druhy ekonomické kriminality. Konsolidační agentura pak dostala do vínku obhospodařovat několik set miliard nesplacených dluhů.

O tom, že ODS nebyla považována za tolik kompetentní v oblasti hospodářské politiky, svědčí následující údaje. Ještě v roce 1996 odpovědělo 32 % dotázaných, že ODS „se nejlépe stará o hospodářství ČR“. Následně však u této strany došlo postupně v letech 1998 a 2002 k propadu kladných odpovědí o celou polovinu – na 16 %. Nejlépe naopak byla hodnocena ČSSD.¹⁵

ODS se vzdalovala politickému středu nejen z důvodu nedostatečné *hospodářské kompetence*, ale také proto, že nedostatečně reflektovala zájmy svých přirozených voličů i v dalších segmentech politik. V menší či větší míře se tak ODS profilovala jako

- protievropská;
- protiekologická;

- protisociální (ve smyslu sociální politiky);
- autoritářská;
- nemorální (klientelistický a korupční potenciál).

Co se týče *tzv. evropské politiky*, tedy postoje ODS vůči Evropské unii, lze v této poloze shledat nadměrně skeptický postoj. V období sněmovních voleb v roce 2002 označilo 24 % dotázaných ODS za stranu, která nejméně usiluje o přijetí Česka do EU. Vyšších hodnot dosáhla už jen KSČM.¹⁶ Také výzkum STEM, tentokrát již z jara 2004, sice řadí ODS mezi proevropské strany, nicméně 17 % dotázaných ji označuje za protievropskou. Tak vysoká míra protievropského zaměření je v rozporu s názorem potenciálních voličů ODS, kteří deklarovali svůj protievropský postoj jen v 7 %. I v tomto případě je více protievropsky hodnocena už jen KSČM a také Republikáni Miroslava Sládka. (RMS)¹⁷ Tato fakta reflektují V. Hloušek a J. Kopeček, když řadí KSČM a RMS do kategorie zastánců „tvrdého euroskepticismu“ a ODS do kategorie „měkkého euroskepticismu“ (Hloušek, Kopeček 2004: 100).¹⁸ V této souvislosti se nabízí otázka, zda lze považovat za optimální sázku na převažující evropský skepticismus britské Konzervativní strany. Česko má totiž zcela jiné zeměpisné zakotvení a jiné historické zkušenosti než Spojené království.

Sníženou schopnost ODS oslovit středového voliče v důsledku nepřiměřeně záporného vztahu vůči mnohému „evropskému“, tedy mnohému, co souvisí s Evropskou unií, zaznamenala v září 2004 také T. Nosálková. V reakci na záporné hlasování ve sněmovně v případě eurozatykače napsala o ODS: „Zas a znovu přiznává pocit, že před unií musíme být ve střehu. Ale už zapomíná, že eurozatykač je nutný pro ochranu našich občanů před kriminálníky z EU... Jednostranná rétorika ODS... je tak stereotypní, až se stává bezzubá... To ji v konečném účtování může stát i pár procent voličů z její vlastní cílové skupiny.“¹⁹

V letech 1998–2002 je také patrné spíše *protiekoologické* působení ODS. Jak ukazují záznamy z hlasování z tohoto volebního období, její poslanecký klub prosazoval úzké zájmy lobbistických skupin, jímž ochrana životního prostředí se svou regulací snižovala zisky. Vyplyvá to z analýzy postojů pěti parlamentních stran ve sněmovně, jež vypracovalo ekologické sdružení Zelený kruh. Metodika byla jednoduchá. Z ekologického hlediska bylo vybráno 38 klíčových hlasování v takových záležitostech, jako například dovoz odpadů, recyklace, vznik národního parku České Švýcarsko, těžba zlata kyanidem. Následně se seřadilo hlasování poslanců podle vstřícnosti k životnímu prostředí. Výsledek byl výmluvný. Všech 63 poslanců za ODS obsadilo poslední místa tabulky a mezi sebe pustili jen ministra průmyslu Miroslava Grégra ze sociální demokracie. Poslanecký klub ODS se projevil jako nejméně přátelský k zájmům ochrany životního prostředí, neboť kladně využil jen 19,2 % hlasů. Ostatní strany zaznamenaly 35–58 % kladných hlasování.²⁰ Podobné výsledky hlasování vykazovala i analýza z roku 2003.²¹

Kromě zamítání „příliš zelených zákonů“ přicházeli poslanci ODS s pokusy v opačném směru. Někteří její poslanci navrhli zmenšit Šumavský národní park, nebo zase zrušit zákaz dovozu odpadků z ciziny a odpustit elektrárnám, hutím, rafinériím a spalovnám poplatky za znečištění vzduchu exhalacemi.²²

V kontextu své legislativní činnosti v ekologické oblasti vystupovala ODS také velmi nepřátelsky proti lidem, kteří se zabývali ochranou životního prostředí. Před volbami v roce 2002 označovala ekologické aktivisty a různá občanská sdružení za „samozvance“. Obviňovala je, že se staví proti svobodě a že nedělají žádné osvětové a výchovně laděné akce.²³

V jisté míře byla ODS v období voleb v roce 2002 vnímána *protisociálně* ve smyslu sociální politiky. Samozřejmě ODS jako pravicová strana bude vždy spíše považována za stranu, kterou zvláště preferují podnikatelé. Naopak levicové strany budou tradičně spojovány se sociálními tématy typu zvyšování důchodů a sociálních dávek. Přesto však zůstává otázka, zda je nutné, aby ODS byla vnímána jako strana, která nejméně usiluje o zlepšování postavení občanů, jak dokládá výzkum STEM z jara 2002. Proč například největší pravicová strana v zemi je zcela bezkonkurenčně považována za stranu, jež nejméně usiluje o snížení úrovně nezaměstnanosti? Konkrétně si to v době sněmovních voleb v roce 2002 myslelo 53 % dotázaných, zatímco jen 7 % to vidělo opačně.²⁴ Podobné výsledky výzkumů naznačují, že ODS sociální tematiku zcela přenechala levicovým stranám, což lze hodnotit za vážnou chybu. Řešením by tu mohla být koncepce tzv. lidového kapitalismu, kterou v náčrtu představil B. Pečinka. Více o ní bude pojednáno v podkapitole 10 (Pečinka 2004: 7).

Pokud jde o *autoritářské rysy* ODS, pak se má na mysli nejen vnitrostranické uspořádání do roku 2002, ale i nepřátelský postoj vůči decentralizaci státu. Detailnější pojednání je v podkapitole 8. *Dimenze klientelistického a korupčního potenciálu* ODS ve smyslu prosazování politiky nemorálními prostředky se analyzuje v podkapitole 10. K tomu snad lze ještě dodat jeden fakt, a to, že ODS v období voleb 2002 byla považována na základě výzkumu STEM za parlamentní stranu, jež nejméně usilovala o vymahatelnost práva. Vyjádřilo se tak 36 %, zatímco 16 % dotázaných zastávalo opačný názor.²⁵

Po výčtu nadměrného proti/evropského/sociálního/morálního/ekologického a víceméně autoritářského zaměření ODS nepřekvapí, jestliže této straně byl v roce 2002 nejvíce připisován výrok „nejčastěji vyvolává zbytečné konflikty“. Soudilo tak 23 % dotázaných. Ještě ve volebních letech 1992 a 1996 bylo jednání tohoto typu nejvíce přiřazováno radikálním stranám na levé i pravé části politického spektra: KSČM a SPR-RSČ.²⁶

Teprve vezmeme-li tato jakási „anti-zaměření“ v celkovém součtu, vychází nám obraz nevábné politiky, jež nemohla oslovit, ale spíše odradit středového voliče. Zmiňované deficity jsou v jednotlivých položkách jistě diskutabilní. Nicméně rozsah této stručné analýzy, jak již na počátku bylo uvedeno, si klade za cíl základní nastínění problému, nikoliv vyčerpávající analýzu a detailní popis.

V této souvislosti není bez zajímavosti uvést, jak J. Mlejnek charakterizuje stav hlubší krize, ve které se ocitla ODS na podzim 2002: Jde o krizi programovou, o krizi identity, o potřebu nalezení takového profilu a příslušné voličské klientely, aby strana mohla být dominantní catch-all party pravého středu s volebním ziskem v rozmezí 30–40 % (Mlejnek 2003: 202). Určitou nejistotu ve vztahu k dalšímu vývoji v ODS odráží i poslední věta M. Mareše při hodnocení této strany: „Ve straně je dominantní Klausova osobnost, proto existují různé spekulace o budoucnosti ODS po jeho odchodu, včetně ideového směřování“ (Mareš 2002: 142).

Na základě výše uvedeného lze učinit závěr: *ODS se minimálně do roku 2002 nestala širokou moderní stranou pravého středu, neboť se jí nepodařilo dokončit transformaci ve víceméně univerzální „catch-all“ stranu obsazující široký pravý střed. Naopak od konce 90. let došlo u ní k regresi v té míře, jak oslabilo své vazby k politickému středu. Nenašla totiž adekvátní odpověď na celou šíři společensko-politických rozporů či konfliktů (cleavages).*

5. Spiklenecké teorie aneb syndrom „Hrrr na ODS“

Zcela pochybným východiskem jsou proto spiklenecké teorie obviňující z volebních proher všechny jiné, než vlastní stranu. Jestliže jde o pochybné východisko, pak má svou logiku, neboť je logickým průvodním jevem u strany s omezeným koaličním potenciálem.

Pečinkův přístup je v současnosti jistě sofistikovanější při vysvětlování příčin volebních porážek ODS, ale také mívá podstatu problému. Ještě nedávno – a do jisté míry až dosud – se vina za volební prohry svalovala/svaluje na rozkolnickou a spikleneckou činnost stran pravého středu, na zastánce tzv. nepolitické nepolitiky a jakési Strany lásky a pravdy, na intelektuální elitáře.

Také u Pečinky to pěkně odnáší „banda“ asi deseti menších stran pravého středu, které se prý chovají neodpovědně, už jen tím, že existují a odebírají hlasy ODS (Pečinka 2003: 13). Ze všech potenciálních nepřátel to však tentokrát nejvíce schytává levice jako celek, to znamená levicová složka společnosti, a nejvíce pak jakýsi její předvoj: ČSSD.

A tak se do jednoho levicového pytle nahází všichni důchodci, státní zaměstnanci, nezaměstnaní, různí ideoví blouznivci a další pomatenci (kam ale řadit 42 % nevoličů?), k tomu se přimíchá zlá manipulující ČSSD na čele s proradným četníkem Grossem, který kriminalizuje poctivé podnikatele a své politické soupeře (Pečinka 2003: 13).

Jak už bylo uvedeno, skutečnost je jiná a v podstatě jednoduchá. Za volební prohry si ODS může sama. A proto spiklenecké teorie vysvětlující neúspěchy ODS představují buď účelový alibismus nebo prosté fandovství, kdy se na soupeře píská, i když vlastní hráči simulují. Cíl však zůstává: odvést pozornost od skutečných viníků a příčin. Navíc metoda vyhledávání vnitřních a vnějších nepřátel odpovídá spíše období prošlého reálného socialismu a je veskrze kontraproduktivní. Ve standardních demokratických poměrech probíhá na politickém trhu klasická politická soutěž. Ztrácí na něm ten, jehož nabídka neodpovídá poptávce. Vyhracené nepřátelské pojetí politiky prosazují spíše fundamentalisté všech vyznání.

6. Největší nepřítel: strana levého středu?

Koncepce tzv. špidlovského klientského socialismu má v podstatě jen deklaratorní ideologicko-propagandistický význam. Ve svém vyznění hází obě levicové strany do jednoho pytle. Jakoby nebylo rozdílu mezi ČSSD a KSČM. Jakoby dokonce největším nepřítelem nebyli komunisté, ale sociální demokraté. Jakoby hlavním cílem bylo znemožnit ČSSD, a to i za cenu volebního úspěchu KSČM. Neříká se to otevřeně, ale jakoby by se pravici mělo lépe vládnout, kdyby se komunisté stali nejsilnější stranou na levici. Zdá se, že jisté části demokratické pravice uniká, že demokracie potřebuje silnou moderní pravici i levici a jejich víceméně pravidelné střídání ve vládě.

Tedy z hlediska logiky politické soutěže i z pohledu politického marketingu je pochopitelné, když se ODS primárně vymezuje vůči největší vládní, respektive levicové straně. Zároveň však nelze ztrácet ze zřetele, že na levici sídlí ještě jeden silný subjekt, který svou ideologickou výbavou a specifickou voličskou podporou představuje potenciální hrozbu pro stabilitu politického režimu jako celku.

Často se také kritizuje skutečnost, že KDU-ČSL, ale především US-DEU spolupracují s ČSSD v rámci vládní koalice. Tím prý unionisté zrazují pravici. Zaprvé tak ODS činila

v podobě „tiché koalice“ po celá čtyři léta 1998–2002, a to přesto, že bylo ve sněmovně možné sestavit stodojkovou většinu pravého středu. Zadržel, dnes se viní US-DEU z napomáhání ČSSD, i když varianta vlády pravého středu tentokrát aritmeticky nevychází. Navíc, nejpravděpodobnější alternativou k současné široké levopravé koalici je skutečně levicová vláda ČSSD s tichou podporou komunistů.

S tím souvisí i hodnocení výsledků dvou let Špidlovy koaliční vlády. Nelze vidět jen samá negativa. Tato vláda mimo jiné stihla dokončit proces vstupu do Evropské unie, snížit daň firmám, zvýšit věk odchodu do důchodu, zpřísnit nemocenskou, omezit nadměrné dotace stavebního spoření. Na druhé straně zase zvýšila schodek veřejných financí a státního dluhu, učinila ještě více složitý celý daňový systém, přispěla k růstu nezaměstnanosti, rezignovala na obnovu trhu s byty.

Že se vláda neodhodlala k hlubším reformním krokům, není divu. Už tak je malý zázrak, že stojedničková koalice dva roky vydržela a přece jen přispěla k některým dílčím posunům. Na základě výsledků dvouleté Špidlovy levopravé vlády lze proto spíše hovořit o vládě levého středu, když už ne o vládě středové. To je i výsledkem činnosti KDU-ČSL a US-DEU.

Jak potom lze na základě těchto reálií seriózně hovořit o sněmovních volbách z roku 2002 jako o největším triumfu levice od května 1946, zůstává záhadou (Pečinka 2003: 13). Vždyť právě KSČM patří k největším kritikům levopravé koaliční vlády. Byla to KSČM, která opakovaně obviňovala Špidlovu vládu ze zrady levice. Navíc paralely mezi rokem 1946 a 2002 jsou naprosto nepatřičné.

7. Dluhy ODS a vyčítání levici, že nedělá pravicovou politiku

Obviňování ČSSD z vlastního nezdaru, tedy že si dovolila porazit ODS použitím populistické volební kampaně, je zavádějící. Často používaný argument o jakési Špidlově kolosální lži, že „zdroje jsou“, je nepřipadný. To je jako vyčítat ČSSD, že je levicová. Navíc každá strana při volbách přichází v té či oné míře s klamavou reklamou. Od toho tu přece měla být ODS, aby během volební kampaně hlasitě demaskovala populismus druhých.

Je také docela symptomatické, že někteří dnes kritizují ČSSD, protože neprovádí pravicovou politiku, čili neprosazuje strukturální reformu zdravotnictví, penzijního systému, veřejných financí atd. Jakoby se dávalo ČSSD najevo, jestliže si dovolila porazit ODS, pak má ale plnit její program. Což je samozřejmě nejen politologický nesmysl.

ČSSD má mezi svou klientelou jistě i významnou část klientů sociálního státu. Šla by tedy proti svým zájmům, kdyby prováděla politiku stran orientovanou převážně na jinou klientelu. Navíc ČSSD má „v zádech“ radikálně levicovou stranu KSČM, a také svého bývalého předsedu M. Zemana. Zároveň má k dispozici jen 70 poslanců, respektive s koaličními partnery křehkou většinu jednoho hlasu. Za těchto politicko-mocenských parametrů nelze proto od ČSSD reálně očekávat změny ve smyslu přechodu k blairismu. Britský premiér Tony Blair například letos prosadil zvýšení poplatků za vysokoškolské vzdělání navzdory rebelii asi 70 vlastních labouristických poslanců. Disponoval totiž pohodlnou parlamentní většinou. Špidla a Gross si mohli/mohou o takovém luxusu nechat jenom zdát.

Proto z propagandistického hlediska může být třeba účelné zlobit se na ČSSD za její nedostatečnou pravicovost, ale z pohledu politologické rozpravy je to zavádějící.

Místo vyčítání ČSSD, že nedělá pravicovou politiku, by pro pravici bylo konstruktivnější, s ohledem na budoucí vývoj, klást si následující otázky: Proč ODS a vlády pravého středu v letech 1992–98 nerealizovaly proklamované urychlení privatizace bank, energetiky a klíčových průmyslových podniků? Proč ODS a vlády pravého středu nenastartovaly ony liberalizující strukturální změny – reformy ve zdravotnictví, důchodového systému a vysokého školství? Je to jejich velký dluh, na který doplácí společnost až dosud.

A jestliže neprosadily potřebné systémové změny během svých vlád, proč ODS a ostatní strany pravého středu nebyly schopny učinit voličům srozumitelnou pravicovou nabídku v letech 1998 a 2002?

8. Organizační struktura ODS: od vůdcovského principu k pluralitnější rovnováze

Pokud jde o samotnou organizační strukturu a možné základy v jejím soustrojí, zajímavou úvahu předkládá ve svém článku Pavel Bárta, člen ODS. Zmiňuje se o tom, jak se ODS ve svých počátcích formovala jako strana, kde převládla úzká skupinka lidí. Doslova píše: „Od důvěry mas v revoluční vůdce – a především Václava Klause – se odvinula voličská podpora vázaná více k jeho osobě než k politické značce ODS, čímž se kruh konstituování revoluční strany uzavřel“. Dále píše o tom, že už po posledním velkém tématu – rozdělení Československa – bylo třeba se transformovat ze strany revoluční „ke standardní demokratické straně“. Za standardní demokratickou stranu pak považuje takovou organizaci, kde se vytváří „nová rovnováha“ tak, že „význam a role všech vrstev stranické politiky se výrazně vyrovnávají“, že „poroste konkurence“ mezi rodící se regionální reprezentací a dosud silně dominujícími parlamentními kluby poslanců a senátorů. Jinak řečeno, nová stranická rovnováha umožní, aby „jeden nebo několik velkých cílů“ bylo „nahrazeno stovkami nebo tisíci cílů malých, které reflektují nikoli kruciólní témata..., ale každodenní problémy občana a obce“ (Bárta 2003: 14–17). Tolik slova P. Bárty.

Podobně se několikrát vyjádřil i moravskoslezský hejtman za ODS Evžen Tošenovský. Uvedl, že ODS stále ještě nezvládla přechod od autokracie založené na vůdcovském principu k soustředěné týmové práci.²⁷

Tyto krátké, ale výstižné popisy či vyjádření samotných „domácích“ politiků reflektovaly podstatný problém ODS: absolutizaci vůdcovského principu. V důsledku toho nefungovaly mechanismy zpětné vazby ve smyslu potřebného toku informací mezi jednotlivými stupni stranické organizace. Zde jsou počátky toho, proč ODS vyklidila politický střed a proč přestávala odrážet zájmy prostého občana. Nedovolovala jí to její vnitřní struktura.

ODS se postupně vyvíjela ve stranu nadměrně centralizovanou. K výraznému posílení této tendence a k téměř naprostému zakonzervování stranické elity došlo v důsledku rozkladu ODS na přelomu let 1997/98. V otřesené ODS se ještě více semkli kolem pravého jádra na čele s Klausem. Nekriticky přijali jeho verzi o tzv. sarajevském atentátu. Šlo o učebnicovou ukázkou spiklenecké teorie, jež měla za cíl odvést pozornost od podstaty, tedy od rozsáhlého korupčního skandálu, do něho byly zapleteny špičky strany.

Následné zabetonování stavu umožnilo charismatickému vůdci strany obklopit se v podstatě jen přítakávači. Jakákoliv regenerace stranického vedení, tedy i jeho politiky, byla na delší období pozastavena.

Nově se formující stranická elita vnímala jako ohrožující vnitřní i vnější konkurenci. Snažila se uzavřít ve své výlučnosti. Zejména nepřátelsky se stavěla vůči decentralizaci státu, neboť neměla zájem, aby jí vyrostli noví silní protihráči v podobě vlastních krajských elit. Také nadměrné ideologizování mělo vytvořit poptávku po semknutí řad kolem vedení na čele s charismatickým vůdcem. Nikoli náhodou pak takové prázdné ideologizování vyznívalo nedůvěryhodně, neboť slova nenásledovaly činy. Pravicová rétorika plodila jen čirý populismus a neustálé plané mobilizační kampaně proti „konkurentům – nepřítelům“. Trend uzavírání se úzkého stranického vedení do sebe logicky doprovázel nedialog s okolím, nechuť k sebekritice, a v neposlední řadě snaha ovlivňovat či kontrolovat některé významné privátní i veřejné komunikační kanály, respektive některé strategické sdělovací prostředky (NOVA, ČT, deník Super).

Jestliže aktivita vlastních stranických řad byla tlumena, z čeho pak čerpala úzká skupina stranických lídrů svou sílu a energii? Z rozbujelého klientelismu (více v podkapitole 10). Ten svého vrcholu dosáhl v období tzv. opoziční čili kartelové smlouvy (více v podkapitole 9).

Shrneme-li, nadměrná stranická centralizace byla tou systémovou chybou, jež vedla k likvidaci zpětných informačních vazeb a koneckonců ke kornatění cév celého stranického organismu. Taková strana logicky začala chybně reagovat na okolní prostředí.

Dokumentuje to mimo jiné chybná taktika v závěru předvolební kampaně v roce 2002. Tehdy její předseda Klaus brzdil střet s ČSSD doufaje, že ODS vyhraje a získá posvěcení k vládnutí na základě takzvané opoziční smlouvy č. 2.²⁸ To byl hlavní důvod pasivního přístupu ODS. Ale to by někdo musel mít odvalu nahlas říci, že její guru a současný prezident zvolil zcela chybnou volební strategii, jejíž vrchol byl ten, že se mračil na voliče ze všech billboardů a dobýval domácnosti nevyžádanou telefonní reklamou, kterou nešlo vypnout (srov. Mlejnek 2003: 198–201).

Není bez zajímavosti ještě uvést, že určité autoritářské tendence uvnitř ODS přitahovaly v té či oné míře podobně orientované voliče. Jisté empirické důkazy o tom podává ve svých sociologických výzkumech Klára Plecítá-Vlachová. V případě štěpící linie libertarianismus – autoritarianismus došla v roce 2000 k závěru, že u voličů US a ČSSD posilovaly libertariánské hodnoty, zatímco u voličů ODS hodnoty autoritářské. I když výzkum v následujícím roce svědčil o tom, že se rozdíl mezi stranami víceméně vyrovnaly, přesto výsledky z roku 2000 mají určitou vypovídací hodnotu (Plecítá-Vlachová 20003: 127–133).

9. Tzv. Opoziční smlouva – slepá ulička

Z hlediska možnosti regenerace ODS jako největší pravicové strany je užitečné se teoreticky a prakticky vyrovnat s dědictvím tzv. opoziční smlouvy.²⁹ S jejími důsledky se pojí vážná volební porážka. Je příznačné, že po této porážce v roce 2002 a po následném vynuceném odchodu Klause z postu jejího předsedy nedošlo v ODS k přehodnocení nevýhodné smlouvy. Nebyl na to čas. ODS se podařilo elegantně a překvapivě prosadit volbu Klause za prezidenta. V důsledku toho však ustala uvnitř strany veškerá kritika předchozí neúspěšné politiky. Zároveň s tím zamrzla i širší diskuse o nestandardním partnerství dvou největších stran, jež bylo záramováno tzv. opoziční smlouvou.

Nyní, s ohledem na vyústění krize kolem Špidlovy vlády i s ohledem na příští volby do sněmovny, jež se pravděpodobně uskuteční v roce 2006, by bylo na čase konstatovat,

že opoziční čili kartelová smlouva byla strategickou chybou, slepou uličkou ve vývoji nejen ODS.

Na pozadí kartelové smlouvy si největší levicová a největší pravicová strana rozdělily politický trh a potažmo ekonomický vliv a prebendy. Tento politický kartel mezi ČSSD a ODS vedl ke všeobecnému zmatení, neboť přispěl k rozmazávání hranic mezi levicí a pravicí, vládou a opozicí. „Promiskuitně“ užívaný koaliční potenciál – zbavený ideového a duchovního rozměru – vedl nutně k odcizení oficiální stranické politiky občanům. Levicová a pravicová rétorika sloužila převážně jen k zakrytí osobních a skupinových zájmů profesionálních politiků. Na jedné straně došlo k všeobecnému rozčarování z politiky a k degeneraci politické profese. Na straně druhé ODS nedosáhla svých vytyčených cílů. Nevydařil se jí záměr na „historické znemožnění“ partnerské ČSSD. Ta šikovně využila nabídnutou příležitost samostatně vládnout, aby se etablovala jako významná strana levého středu. Jestliže ČSSD výtěžila ze smlouvy maximum, ODS ztratila vše. V roce 2002 utrpěla ve sněmovních volbách vážnou porážku.

Z hlediska kvality demokracie, tedy i zájmů demokratické pravice, lze jen přivítat, že po roce 2002 se politika vrátila do normálních kolejí klasických konkurenčních vztahů mezi největší levicovou a největší pravicovou stranou, vládou a opozicí. Zároveň lze přivítat, že ODS v létě 2004, v období vládní krize, odolala vábení vstoupit do široké vládní koalice v sestavě ČSSD – ODS – případně KDU-ČSL. Bez možnosti vyvolat předčasné volby by totiž šlo jen o návrat do téže řeky. Diskreditace oficiálních stran by se prohlubovala a naopak by posilovaly radikální strany nebo náhražky v podobě různých Nezávislých hnutí. Politika by se vyvíjela v bludném kruhu nihilismu.

Paradoxně je proto možné uvést, že politická transformace, jež se započala v roce 1989, se končí v letech 2002–04, to znamená právě ve chvíli, kdy ODS jako dlouhodobě nejvýznamnější strana poprvé jednoznačně přijímá standardní opoziční roli. Víceméně pravidelné střídání stran ve vládě a opozici je tím klíčovým mechanismem, který zajišťuje celkovou regeneraci politické elity.

Je symptomatické, jak bývalý místopředseda ODS, Miroslav Macek, autor tzv. opoziční smlouvy, ostře zkritizoval současné vedení ODS, že během letní vládní krize zaujalo neoblohmý postoj „předčasné volby, nebo nic“. Takovému stanovisku se vysmívá a zároveň varuje vedení ODS před zásadovým, čestným a mravním jednáním. Celé své pojednání zakončuje šokující radou: „Pro vás mám ovšem jedno staletím prověřené moudro: v politice se morální vítězství nepočítají“.³⁰

Přesná ukázka toho, proč ODS v roce 2002 ztratila tolik voličů, především pak v politickém středu, a proč rekordní počet občanů dalo přednost pasivitě před volební účastí.

10. Největší slabina ODS: klientelismus a shovívavost ke korupci

Jestliže se má stát ODS moderní pravicovou stranou, očekávalo by se, že bude aktivně vystupovat proti všem formám přímé a nepřímé politické korupce. Zatím tomu tak není. Tato oblast patří mezi hlavní deficity ODS.

ODS nevystupuje razantně proti nepřípustnému klientelismu, jenž je charakterizován neprůhlednými vazbami mezi politikou a ekonomickou sférou. Zpravidla jde o vedlejší produkt politické činnosti ve všech demokraciích. Jestliže se však politika ve větší míře stává speciálním

odvětvím byznysu, jako tomu je v České republice, pak dochází ke snižování kvality demokracie a výkonnosti ekonomiky.

Všeobecná vyhlášení ODS typu, že nejlepší cesta v boji proti korupci předpokládá privatizaci části veřejných služeb a omezení úlohy státu, jsou sice sympatická, ale konkrétní případy nicnedělání napovídají, že může jít jen o prázdné fráze. Navíc prohlášení, jež označují boj s korupcí za politickou konspiraci, jsou víceméně zavádějící. Spíše to dokládá defenzivní postoj ODS v této pro občany citlivé oblasti lidského konání.

Český pravicový ekonom Tomáš Ježek, ve své úvaze, jak řešit problém s korupcí, se odvolává na nositele Nobelovy ceny za ekonomii F. A. Hayeka. Zdůrazňuje, že s úplatky je třeba bojovat přísnou represí a netolerováním přestupků. Přímou píše: „Vynucování pravidel správného chování je prvním a nejdůležitějším úkolem vlády – právě tím se vláda stará o udržování řádu ve společnosti a v jeho rámci řádu trhu. Dobrá a vyspělá společnost však má ještě jiný nástroj vynucování oněch pravidel správného chování, jemuž se říká morálka: sebekontrolu, autoritu vlastního svědomí“.³¹

Ačkoliv klientelismem jsou zasaženy v té či oné míře všechny parlamentní strany, některé z nich se snaží aspoň o dílčí kladné změny.³² Na rozdíl od bývalého předsedy ČSSD Špidly předseda ODS M. Topolánek nikdy nevyzval členy svého poslaneckého klubu, aby opustili správní a dozorčí rady státních a polostátních podniků, odkud politikům plynou nemalé příjmy a nepatřičný vliv. Také na komunální úrovni stále existuje tolik kritizovaná praxe takzvané „multiplikační angažovanosti“ některých zastupitelů, „kteří zasedají v pěti, šesti, sedmi statutárních orgánech“.³³

ODS rovněž nikdy neodsuzovala takové formy korupce, jako byly například případy, kdy soukromé firmy zvaly na své útraty poslance a senátory na karlovarský filmový festival, nebo kdy soukromé lesní společnosti zvaly vlivné poslance na myslivecké hony s cílem zablokovat přijetí zákona o ochraně přírody.³⁴

Stejně tak ODS nejen neodsuzovala, ale přímo se aktivně podílela na praxi, kdy vrcholní političtí představitelé se nechali zvát od soukromých firem do luxusních lóží během mistrovství světa v hokeji v Praze v roce 2004. Pavol Frič, expert na korupci, k tomu uvádí, že jde o jasný úplatek. „Politik je okamžitě zaháčkovaný a podnikatel může kdykoli přijít s jakoukoli žádostí... Takové věci jsou v zahraničí zakázané. Pokud se něco podobného provalí, politik musí odstoupit. U nás nejsou žádná pravidla pro lobbying.“³⁵

Také o neudržitelném stavu systému zadávání veřejných zakázek se v Česku všeobecně ví. Ve výzkumu Světové banky se uvádí, že v minulém roce „více než 70 % dotázaných společností, které soutěží o zakázky v zemích Evropské unie odpovědělo, že nemusí uplácat. Ovšem v Česku to bylo pouze 6 %“. Alarmující je však i výše úplatků. „Průměrný úplatek za získání zakázky se údajně pohybuje okolo 8 %, zatímco v zemích EU mezi 1–2,5 %“.³⁶

K tomu lze snad dodat slova jednoho českého podnikatele, že „takzvaná výběrová řízení zadávaná obecními úřady či bytovými družstvy jsou zmanipulovaná. U výběrových řízení, která zadává soukromý podnikatel nebo fyzická osoba, je naše úspěšnost v průměru 25 %. U těch prvních je nulová“ (Pečinka 2004: 7).

Není jasné, proč ODS nikdy neusilovala o nastavení takových parametrů, a to na celostátní i komunální úrovni, které by systémově omezovaly korupční a nepřijatelné klientelistické aktivity. Proč ODS nepřijde s iniciativou na přijetí takového souboru legislativních a organizačních opatření? V úvahu by například mohlo přicházet navržení přijetí přísnějšího zákona

o střetu zájmů a zákona o veřejných zakázkách. Proč se netrvá na nastavení transparentního fungování obecních a městských úřadů i magistrátů? Mají se na mysli kontrolovatelné postupy při zadávání veřejných zakázek a rozdělování dotací příspěvkovým organizacím včetně kontroly jejich hospodaření, zavedení vnitřní kontroly úřadu – například efektivní interní audit, dodržování svobodného přístupu k informacím atd. Pole protikorupční aktivity, nejen v případě ODS, je značně neorané.

V tomto ohledu je symptomatický postoj ODS ke korupčním aférám ve vlastní straně. V nejnovějším případě z léta 2004 již tři podnikatelé obvinili lídra jihomoravské ODS Milana Venclíka ze zpronevěry sponzorských peněz. Peníze mu prý předali, ale slíbené obecní zakázky nedostali. Nakonec, až téměř po měsíci, vedení ODS přijalo usnesení, ve kterém se staví za svého politika a vyjadřuje podezření z politizace před krajskými volbami.³⁷

Z právního hlediska je dotčný do řádného prošetření policií a následného soudního verdiktu nevinný. Ovšem z hlediska politického by se, zvláště v případě špičkového regionálního politika a člena výkonné rady ODS, očekávalo, že se politik vyzve k dočasnému opuštění stranických funkcí do doby, než bude očištěn či naopak odsouzen. Takové rozhodnutí by jistě ve společnosti získalo kladnou odezvu. ODS by tím vyslalo jasný signál, že nemíní korupci tolerovat a je přitom ochotna začít u sebe. Jedině tak se ODS může stát důvěryhodnou, široce volitelnou stranou.

11. Co schází ODS k modernizaci?

Převažující rozpor, jenž prochází politickou scénou ve všech standardních demokraciích, je ekonomicko-materiální povahy. Proto se také jeví idea nabídky modelu lidového kapitalismu, jež by byla předložena většinovému středovému voliči, jako nosná. Platilo by to však jen tehdy, jestliže by se skutečně přešlo od „vedení makroekonomických řečí“ k nabídkám konkrétních produktů a služeb. B. Pečinka má na mysli celý soubor konkrétních projektů, jež by byly rozpracovány na úrovni jednotlivých rezortů. Například doporučuje rozprodat podíly ve firmách se státní účastí, privatizaci obecních bytů a domů, privatizaci některých institucí (zápis do obchodního rejstříku a do katastru nemovitostí), zjednodušení daňového systému ve smyslu rovné daně a rušení některých daňových povinností (zrušit daň z dividend, daň dědickou i daň z převodu nemovitostí). Smyslem takové nabídky by mělo být, že „praxe parazitování na státu“ bude pro voliče nevýhodná, přičemž naopak nabudou pocitu, že „k penězům a osobnímu zajištění jsou schopni se dostat i díky své iniciativě“ (Pečinka 2004: 7).

Člověk však není jen homo economicus. Ani čistě pravicovému voliči nestačí předložit nový klientský program lidového kapitalismu obsahující výčet ekonomických výhod, jak navrhuje B. Pečinka a jak dále dovozuje a rozpracovává Ilja Kraval (Kraval 2004: 14–17).

To znamená, nestačí místo jednoho klientského ekonomického systému nabídnout jiný. A to i tehdy, jestliže budeme souhlasit s morálním apelem I. Kravala, totiž že jde o dva kvalitativně odlišné modely, kdy model všeobecného sociálního státu se na rozdíl od pojetí lidového kapitalismu vyznačuje amoralností, neboť je v rozporu s principem rovné soutěže, neslouží jen skutečně sociálně potřebným a neúnosně zadluhuje stát.

Jak již bylo v podkapitole 3 uvedeno, ODS se postupně vzdělala středovému voliči v celém komplexu témat. Nestačí proto připravit jen dokonalé menu lidového kapitalismu. Je třeba ho

doplnit o víceméně proevropské a proekologické zaměření. ODS by také měla více zdůrazňovat a v praxi uplatňovat princip solidarity se slabšími a postiženými. Široká moderní pravicová strana nemůže sociální téma opomíjet, jinak bude považována za asociální. ODS by zároveň měla rázně vystupovat proti nepřehlednému klientelismu a korupci.

Ohledně inovace strategie a taktiky přitom nejde jen o pouhou nápravu image, ale o podstatu, o celkovou modernizaci strany. Programová změna předpokládá i posílení plurality ve straně. Vyšší míra vnitrostranické plurality by přispěla k regeneraci stranického vedení a k nalézání nových přístupů a řešení. Přitom je zřejmé, že kritika nadměrné centralizace neznamená, že by snad vítaným jevem byla naopak přílišná či dokonce živelná decentralizace. Výzkumy a praxe politických stran ve vyspělých demokraciích potvrzují, že jistá míra silné osobnosti na čele strany představuje jednu ze základních podmínek volebního úspěchu.

12. Závěr

S oblibou se kritizuje ČSSD s poukazem, že má daleko ke zmodernizované Blairově labouristické straně, ale nic se neříká o ODS. Přitom to vypadá tak, že to je právě největší pravicová strana, která je odsouzena svými neúspěchy k osmiletému vládnímu půstu. Bylo proto na místě klást si otázku: Kde jsou příčiny dvou klíčových porážek ODS ve sněmovních volbách v letech 1998 a 2002?

Otázka byla na místě také proto, že až dosud se často hledali viníci všude jinde než v samotné ODS. Jednou za vše mohla populistická ČSSD, podruhé zlé strany pravého středu. Také voliči to schytávali a měli by se polepšit. V neposlední řadě se na paškál dostala špatná volební pravidla a nevyhovující ústava.

Čili, všechno by se mělo změnit – lidé, strany, volební i ústavní pravidla – kromě ODS. Teprve po takové všeobecné nápravě by mohla konečně nastat éra vlády jediné autentické pravicové strany.

Skutečná analýza neduhů pravicové scény v Česku však předpokládá oproštění se od zjednodušujících schémat, které vinu za problémy svalují na všudypřítomné nepřátele. Jinak řečeno, nemůže být produktivní přistupovat k problému v duchu koncepce „kdo nejde s námi, jde proti nám“.

Politologická analýza ukázala, že ODS minimálně do volebního roku 2002 nebyla moderní pravicovou stranou, neboť dostatečně nevykryla široký pravý střed. Výzkumy veřejného mínění potvrdily, že v Česku dlouhodobě převládá pravicová orientace a silný střed. ODS však nereagovala na tuto většinovou poptávku pravého středu odpovídající nabídkou.

Rozpor mezi víceméně pravicovou orientací občanů a vítězstvím dvou levicových stran ve sněmovních volbách v roce 2002 má jednoduché vysvětlení. Bezprostředně souvisí s rozporem mezi pravicovou rétorikou ODS a její nedostatečnou důvěryhodností. Sám volební program z roku 2002 nemůže za porážku ODS. Neúspěch má na svědomí dlouhodobě neuspokojivá personální politika a praktická zkušenost s vládní a „opozičněsmluvní“ praxí ODS. V důsledku toho pak voliči na pravém středu přestávali v hojném počtu věřit krásným slovům ODS o liberalismu a konzervatismu. Proto se významná část jejích potenciálních voličů uchýlila do pasivity nebo přešla ke konkurenci.

Můžeme proto učinit hlavní závěr: *pravicová poptávka zde byla a je, ale důvěryhodná pravicová nabídka scházela*. Nešlo však jen o nedostatky programového, nýbrž i personálně systémového rázu. Minimálně od svého rozkolu z přelomu let 1997/98 působila ODS jako monolit, kde dostatečně nefungovaly mechanismy umožňující pluralitu. *O co více se v ODS prosazovaly pouze osobní a skupinové profity nejen centrálních lídrů v rámci systému klientelismu (systém neprůhledných vazeb politiků a byznysu), o to větší část kriticky a pravicově smýšlejících občanů ji přestávala pokládat za svou stranu.*

ODS se svou praktickou činností *odcizila významné části pravicových voličů. Je to nedostatek voličského i koaličního potenciálu, který zapříčinil volební prohry ODS a celé pravice.*

Modernizace ODS předpokládá razantní změnu strategie, jež by zahrnovala nejen koncepci lidového kapitalismu, ale i celý komplex změn: větší vsřícinnost k Evropské unii, k ekologii, k sociální tematice, rázné vystupování proti neprůhlednému klientelismu i korupci a v neposlední řadě posílení plurality uvnitř strany.

* * *

V moderní dynamické politické straně nemůže platit, že vlastní kritika slouží nepříteli, jako tomu bylo v minulém režimu. Kultura nekritiky jen napomáhá nesoutěživosti, respektive lenosti, neschopnosti i nepoctivosti, a vede k zakonzervování a uzavřenosti stranické elity.

Utěšovat se dnes, že ODS žádnou léčbu nepotřebuje, vždyť jasně vyhrála evropské volby, by bylo krátkozraké. V přepočtu na celkový počet voličů pro ni hlasovalo 8,5 % občanů. ODS v opozici příliš nezaujala a spíše se vezla na vlně sebedestrukce Špidlovy ČSSD. Ovšem situace se docela dramaticky mění. ČSSD vsadila na mladého, pragmatického a ambiciózního Grosse. Navíc v pravém středu se objevili noví konkurenti, již si nikoliv náhodou přisvojili kouzelné slůvko Nezávislí.

Celý problém spočívá v tom, že vlajková loď pravice má stále nemalé díry na pravoboku, kudy „odtékají voliči“. Bez objevení těchto děr a jejich následného vyspravení nemusí ani ve sněmovních volbách v roce 2006 přijít vítězství. Zůstává otázkou, kolik ještě porážek musí přijít, aby se ODS revitalizovala.

Poznámky:

1. Toffler, A. „Co se mohou děti naučit od CIA“, *Lidové noviny*, 31. 7. 2004, s. 15.
2. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PO 20807.
3. Na počátku transformace se socioekonomická konfliktní linie, respektive pravo-levá osa vyznačovala více ideovým než sociálním ukotvením.
4. „Volby do PS PČR 2002. Analýza volební kampaně ODS. Materiál pro výkonnou radu ODS“. Citováno dle internetového zveřejnění (www.ods.cz/analiza.html).
5. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PO 20807. Prakticky stejné rozložení voličské podpory vykazovala ODS v období sněmovních voleb v roce 1998. Viz CVVM, informace z výzkumu 98–21 (ot. č. 16), vydáno 4. 8. 1998.
6. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PV 20710.
7. CVVM, kód výzkumné zprávy PI 20228, vydáno 28. 2. 2002.
8. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PV20509.
9. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PV20805; *Mladá fronta DNES*, 17. 6. 2002, s. A/11.

10. Rozhovor s V. Čechem, *Mladá fronta DNES*, 24. 7. 2004.
11. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PV 20308.
12. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové informace PV20507.
13. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové informace PV20520.
14. Více poznatků o problematice „cleavages“ lze najít v publikacích zahraničních autorů (Rokkan, Lipset, Mair, Lane, Ersson, Rae, Taylor, Kitchelt, Ágh atd.) nebo v odborných textech domácích politologů či sociologů (Fiala, Klíma, Kunc, Novák, Strmiska, Hloušek, Holzer, Kopeček, Kubát, Lebeda, Mareš, Mansfeldová, Plecítá-Vlachová, Večerek atd.)
15. CVVM, z výzkumu Naše společnost 2002, kód tiskové zprávy PV 20308.
16. STEM, *Trendy* 2002/6, „Politické strany: věnují se dostatečně sociálním tématům?“
17. STEM, *Výzkum* 25. 4.–3. 5. 2004. „Je ODS v očích voličů proevropská?“
18. Hloušek s Kopečkem přisuzují zastáncům „měkkého euroskepticismu“ tyto charakteristiky: „nejsou z principu proti členství v EU a evropské integraci, ale v některých otázkách se stavějí do opozice k EU nebo považují národní zájmy za neslučitelné se současným směrem evropské integrace, prosazují modifikaci integračního trendu“ (Hloušek, Kopeček 2004: 100).
19. Nosálková, T. 2004. „Stále ve střehu. ODS by měla změnit svou protiujiční rétoriku“, *Lidové noviny*, 25. 9. 2004.
20. <http://www.zelenykruh.cz/volby/index.htm>
21. www.zelenykruh.cz pod Dokumenty a Publikace
22. Tamtéž.
23. Více Šidlo, J. 2002. „ODS jde proti ekologům. Klausova strana varuje před rušením sjezdovek a ‚rezervací Česko‘“, *Mladá fronta DNES*, 19. 3. 2002. Podobně Vališ, Z. 2002. „Svoboda versus příroda“, *Rádio Praha*, vysílání Českého rozhlasu do zahraničí, 4. 4. 2002. A také Tuček, J. 1996. „Nepřesná fakta premiéra Klause“, *Mladá fronta DNES*, 30. 4. 1996.
24. STEM, *Trendy* 2002/11, „Více než polovina lidí souhlasí s členstvím v NATO a se vstupem do Evropské unie“.
25. STEM, *Trendy* 2002/6, „Politické strany: věnují se dostatečně sociálním tématům?“
26. CVVM, výzkum Naše společnost 2002, 02–01, otázka PV.10.
27. Rozhovor s E. Tošenovským, *Lidové noviny*, 3. 9. 2004, s. 6.
28. Článek I. smlouvy stanovil právo vítězné strany sestavit vládu. A protože až do května 2002 výzkumy veřejného mínění signalizovaly celkem jasné vítězství ODS, mohl její předseda předem kalkulovat s tichou povolební podporou ČSSD. Tedy ve hře byla jakási opoziční smlouva v opačném gardu.
29. Po sněmovních volbách v roce 1998 byla mezi ODS a ČSSD uzavřena dohoda nesoucí název „Smlouva o vytvoření stabilního prostředí v České republice“. Vešla však spíše ve známost jako tzv. opoziční smlouva, i když z hlediska politického obsahu šlo o vytvoření politického kartelu svého druhu. Smlouva byla uzavřena v písemné formě a vyznačovala se věcným a relativně dlouhodobě vymezeným obsahem. Viz „Dokument“, *Lidové noviny*, 10. 7. 1998, s. 3. Politologická analýza smlouvy viz například Klíma 2001: 15–29.
30. Macek, M. 2004. „O Grossově partii a ODS na dovolené“, *Lidové noviny*, 10. 8. 2004, s. 13.
31. Ježek, T. „Boj s korupcí: jen morálka nestačí“, *Mladá fronta DNES*, 13. 11. 2003, A/9.
32. Špidlova koalice schválila 19. května 2004 vládní program boje proti korupci v podobě záměru, jenž předpokládal sérii legislativních a organizačních opatření. Mimo jiné se jednalo o zpřísnění zákona o střetu zájmu, o změnu pravidel pro zadávání veřejných zakázek, o zlepšení informovanosti občanů, o větší využívání poznatků z kontrol NKÚ. Více v článku „Vláda chystá rázné tažení proti korupci“, *Právo*, 20. 5. 2004, s. 3.
33. Slova pražského primátora P. Běma v rozhovoru s M. Kramerem, *Právo*, 15. 11. 2003, s. 13.
34. Klíma, M. 2003. „Bažanti, festivaly a kšefty s hlasy“, *Mladá fronta DNES*, 8. 12. 2003, s. A/6.
35. Kedroň, R. 2004. „ODS se po měsíci zastala Venclíka“, *Hospodářské noviny*, 10. 8. 2004., s. 4.
36. Reedová, M. 2004. „Boj s korupcí není politická konspirace“, *Hospodářské noviny*, 20. 5. 2004, s. 10.
37. Kedroň, R. 2003. „Lidé bojí proti korupci neuvěří, pokud nepadnou tresty“, *Hospodářské noviny*, 11. 5. 2004, s. 3.

Literatura:

- Ágh, A. 1998. *The Politics of Central Europe*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Bárta, P. 2003. „Konec revoluce“. *Revue Politika*, č. 3, roč. I., 14–17.
- Fiala, P. a Strmiska, M. 2002. „Ideově-politické rodiny a politické strany v postkomunistických zemích střední a východní Evropy.“ In: *Politické strany ve střední Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Fiala, P. et. al. Brno: Masarykova univerzita, 13–27.
- Fiala, P. a Strmiska M. 1998. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal.
- Hloušek, V. a Kopeček, L. 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.
- Holzer, J. 2000. „Dilemata, možnost a meze české pravicové politiky“. In: *Česká konzervativní a liberální politika*. Eds. Fiala, P. a Mikš, F. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Kirchheimer, O. 1966. „The Transformation of the Western European Party Systems“. In: *Political Parties and Political Development*. Ed. La Palombara, J. a Weiner, M. Princeton: University Press., 177–200.
- Kitchelt, H. et. al. 1999. *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klíma, M. 2001. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix.
- Klíma, M. 2003. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. 2. vyd., Praha: Radix.
- Kraval, I. 2004. „Achillova pata Pečínkova paradigmatu“, *Revue Politika*, č. 4, roč. II., 14–17.
- Kubát, M. 2000. „Česká parlamentní pravice z pohledu politické vědy.“ In: *Česká konzervativní a liberální politika*. Fiala P. a Mikš, F. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 86–105.
- Kunc, J. 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci. Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha: SLON
- Lane, J. and Ersson, S. O. 1999. *Politics and Society in Western Europe*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage
- Lebeda, T. 2003. „Hrozí narušení stávající struktury českého stranického systému ‚zdola‘?“. In: *II. Kongres českých politologů*. Ed. Dvořáková, V. a Heroutová, A. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 241–246.
- Lijphart, A. 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Linek, L. 2003. „Antistranické postoje české veřejnosti.“ In: *II. Kongres českých politologů*. Ed. Dvořáková, V. a Heroutová, A. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 455–469.
- Lipset, S. M. and Rokkan S. 1967. „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ In: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. London: Macmillan.
- Mareš, M. 2002. „Politické strany ve střední Evropě.“ In: *Politické strany ve střední Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Fiala, P. et.al. Brno: Masarykova univerzita, 121–153.
- Mansfeldová, Z. 2003. „Obsahová analýza volebních programů českých politických stran.“ In: *II. Kongres českých politologů*. Ed. Dvořáková, V. a Heroutová, A. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 470–478.
- Matějů, P. a Vlachová K., et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika. Česká republika 1991–1998*. Praha: SLON.
- Mlejnek, J. 2003. „Občanská demokratická strana před volbami a po volbách 2002.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Linek, L. et. al. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 192–206.
- Mrklas, L. 2003. „Koncept stranických rodin a české politické strany (nejen) po listopadu 1989“. In: *II. Kongres českých politologů*. Ed. Dvořáková, V. a Heroutová, A. Praha: Česká společnost pro politické vědy, 247–260.

- Mudde, C. 2000. „Stranická rodina: rámcová analýza.“ *Politologická revue VI.* č. 1.
- Novák, M. a Vlachová, K. 2001. „Linie štěpení v České republice: Komparace národní úrovně s příkladem konkrétní lokality.“ *Sociologické texty* 01:8. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Novák, M. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia.* Praha: SLON.
- Pečinka, B. 2003. „Nová společenská smlouva.“ *Revue Politika*, č. 11–12, roč. I.
- Pečinka, B. 2004. „Zruší pravice Pečinkovo paradigma?“ *Revue Politika*, č. 2, roč. II.
- Plecitá-Vlachová, K. 2003. „Volby do Poslanecké sněmovny 2002 – voličské profily stran.“ In: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002.* Linek, L. et. al. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 127–133.
- Rae, D. W. a Taylor, M. 1970. *The Analysis of Political Cleavages.* New Haven, London: University Press.
- Sartori G. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství.* Praha: SLON.
- Tošovský, M. 2004. Jak ukončit Pečinkovo paradigma, *Revue Politika*, č. 1, roč. II., 5–7.
- Večerník, J. ed. 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998.* Praha: Academia.
- Vlachová, K. 2002. „Levice – pravice v České republice v letech 1996–2000.“ *Sociologický časopis*, č. 2, 145–170.